

*Az MDP politikájának motivációi
két kongresszus tükrében 1948, 1951**

1947—1948 fordulóján a felszabadulás nyomán elindult népi demokratikus átalakulás fejlődésének új szakaszába lépett: az antifasiszta demokratikus forradalom szocialista forradalomba nőtt át, a munkásosztály vezette demokratikus népi hatalom a dolgozó parasztsággal, az értelmiségi, a városi kispolgári tömegekkel szövetséges munkásosztály hatalmává fejlődött. A társadalom forradalmi átalakulásának új formája: a népi demokrácia, amely a második világháború idején, a nemzeti felszabadító, antifasiszta harc során alakult ki, ekkortól Magyarországon is betöltötte a proletárdiktatúra funkcióit. A háború utáni gazdasági újjáépítés folytatásával egyidejűleg lehetővé vált a szocialista társadalmi rendszer alapjainak megteremtése hazánkban.

E fordulatot, a népi demokratikus fejlődésnek e minőségileg új szakaszát, a szocialista építés kezdetét nem lehet országunkban egy meghatározott eseményhez, egyetlen, pontos dátumhoz kötni. Fokozatos és sorozatos demokratikus és szocialista vívmányok meg rendszabályok, forradalmi jelentőségű politikai valamint gazdasági változások eredményeként következett be, amit az 1947-es esztendőben olyan események jeleznek, mint a tőkés fejlődés platformján álló erők vere-sége, a heterogén összetételű, a társadalmi haladásban érdekelt s azt ellenző erőket egyaránt tömörítő kisgazdapárt szétesése 1947 tavaszán—nyarán; a hároméves terv elfogadása és megkezdése augusztus elején; az augusztus 31-i választások, amelyeknek eredményeként a kommunista párt szerezte a legtöbb szavazatot, a polgári, visszahúzó erőktől alapjában megtisztult Függetlenségi Front megkapta a mandátumok kétharmadát; a jobboldali szárny visszaszorulása a Szociáldemokrata Pártban, a két munkáspárt együttműködésének ismételt megszilárdulása, a két párt egyesülésének érlelődése; a hároméves terv végrehajtását vállaló, a reakciós erők még meglévő hadállásait felszámolni kész, új, népfront jellegű kormány megalakulása szeptemberben; végül a nagybankok államosításáról szóló törvényjavaslat elfogadása a képviselőház által november 20-án, amely amellet, hogy a nagybankok állami tulajdonba, a pénzüzetek túlnyomó része

* Részletek az "ötvenes évek"-ről készülő nagyobb értekezésből.

állami irányítás alá kerültek, azzal járt, hogy a bányá és gyáripar mintegy 60 százaléka, a nehézipar kerekén 80 százaléka állami tulajdonná vált. Ezt rövidesen, 1948 márciusában követte a száz munkásnál többet foglalkoztató üzemek államosítása, amelynek eredményeként a népgazdaság szocialista szektora immár a bányáipar és a nagyüzemi közlekedés csaknem egészét, a gyáripar túlnyomó többségét, mintegy 80%-át fölölelte.¹

A politikai és a tulajdonviszonyokban bekövetkezett jelentős változásokat juttatta kifejezésre és tudatosította már a Magyar Kommunista Párt 1948. január 10—11-én ülésező III. Országos Funkcionárius Értekezlete, amely kiadta a jelszót: „Tiéd az ország magadnak építéd!” A népi demokratikus átalakulás új szakaszát így értékelte jellemezte a konferenciát megnyitó beszédében Kádár János: „Hazánk és népünk belső politikai és gazdasági viszonyaiban lényeges változás állt be. A fejlődés új, magasabb lépcsőfokára értünk, felzárkóztunk az előtünk haladókhöz, demokratikus szomszédainkhoz: szilárdan a népi demokrácia útjára léptünk, a szocializmus építésének útjára.”²

A politikai és gazdasági viszonyokban bekövetkezett lényeges változások új feladatokat állítottak a magyar társadalom elé. Lehetővé és szükségessé vált a szocialista építés feladatainak meghatározása, az új helyzetnek megfelelő teendők kidolgozása, egy átfogó program megalkotása.

Ennek érdekében a munka már 1947 őszén megkezdődött. A Magyar Kommunista Párt vezető szervei sorra napirendre tűzték a politikai, a gazdasági, a kulturális élet további átalakításának, az új helyzetnek megfelelő fejlesztésének kérdéseit. Az elfogadott dokumentumok közül különösen nagy jelentősége volt a párt gazdaságpolitikájáról, valamint a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló irányelveknek. Mindkét dokumentumot külön bizottság dolgozta ki; több hónapos munka eredményeként, szerteágazó, a népi demokratikus fejlődés alapkérdéseit felölelő vita közepette készültek el ezek az előterjesztések s emelkedtek határozattá. A Politikai Bizottság 1947. október 9-i ülésén küldött ki bizottságot a gazdaságpolitikai irányelvek kidolgozására, s 1948. február 12-én fogadta el az „Irányelvek a Magyar Kommunista Párt gazdaságpolitikájához” c. átfogó dokumentumot. Egyidejűleg megbízta a Falusi Bizottságot, hogy dolgozzon ki a mezőgazdaság fejlesztésére vonatkozó részletes előterjesztést, amelyet „A Magyar Kommunista Párt szövetkezeti irányelvei” címmel a Politikai Bizottság 1948. április 22-i ülése hagyott jóvá.³ E két alapvető dokumentum mellett számos, a pártmunka módszereivel, a pártszervezéssel, a tömegszervezetek tevékenységével kapcsolatos állásfoglalás is született. 1947. november 13-án az egységes nő-, ifjúsági- és sportmozgalom kialakításáról, november 27-én a szakszervezeti munka fejlesztéséről, a szakszervezeti demokrácia szélesítéséről, december 4-én a Központi Vezetőség munkájának javításáról, valamint az ideológiai munka színvonalának emeléséről;

felmerült továbbá a Függetlenségi Front átszervezésének gondolata, vita folyt annak jellegéről.⁴

A határozatoknak, különösen azonban a két irányelvnek szerepük volt a két munkáspárt egyesülésének eszmei-politikai előkészítésében, útmutatásul szolgáltak az egyesült párt kongresszusán beterjesztendő dokumentumok, mindenek előtt a programtervezet kidolgozásához.

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusa 1948. június 12—14-én ülésezett. Ezzel megszűnt a munkásosztály politikai, szervezeti széttagoltsága, létrejött az egységes, marxista alapon álló munkáspárt a Magyar Dolgozók Pártja. Az egyesülést kimondó határozat leszögezte, hogy, „a magyar munkásosztály soraiban három évtized óta fennállott szakadás megszüntetése, a munkásosztály szervezett politikai egységének megteremtése, a népi demokrácia hatalmas győzelme, a reakciós erők súlyos veresége”. Megállapította a határozat, hogy az egyesülés „elodázhatatlanná vált akkor, amikor a magyar demokrácia népi demokráciává fejlődött és amikor ez a fejlődés napirendre tűzte a szocializmushoz való haladás feladatait...”⁵ A párt célkitűzését a Szervezeti Szabályzat tömören így rögzítette: „A Magyar Dolgozók Pártja a szocialista társadalomért küzd, melyben megszűnnek a kizsákmányoló osztályok, megszűnik embernek ember által való kizsákmányolása, elmosódnak a szövetséges, dolgozó osztályok különbségei és a fejlődés a kommunizmus felé vezet.”⁶

A megtett történelmi út, a kialakult politikai-gazdasági helyzet elemzését, valamint a párt előtt álló feladatok részletes felvázolását a kongresszus által elfogadott programnyilatkozat tartalmazta.⁷

A programnyilatkozat áttekintette a tőkés rendszer fejlődésének tendenciáit, a magyar társadalom második világháború előtti fejlődését, a nemzetközi és hazai munkásmozgalom küzdelmeit, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének és a Szovjetunió szocialista építőmunkájának, valamint a fasiszmus leverésében játszott szerepének történelmi jelentőségét, majd rátért a felszabadulást követő mintegy három év társadalmi — politikai küzdelmeinek, az azóta elért eredményeknek az értékelésére. Jeletőségéhez mérten, első helyen a hatalmi viszonyokban bekövetkezett változásokat vette számba, és az alapvető folyamatokat tömören jellemezve helyes következtetésre jutott.

„Az ország felszabadításával, a demokrácia győzelmével — állapította meg a programnyilatkozat — megbukott a nagybirtok és a nagytőke osztályszövetségének hatalmi rendszere. Hatalomra került a munkásosztály, az egész parasztság, valamint a polgárságnak az a része, amely a német imperializmus ellen foglalt állást, és hajlandó volt közreműködni a feudális maradványok bizonyos fokig terjedő felszámolásában.

A német veszedelem háttérbe szorulásával, a feudális maradványok felszámolása, a nagytőke elleni harc feladatainak lépésről—lépésre való megoldása közben,

a reakció elleni harc során, a nemzetközi ellentétek kiéleződésével kiszorultak a hatalomból és a kormányzatból a tőkésosztály képviselői, valamint jórészt a falu kizsákmányoló rétegeinek képviselői is.

Ma Magyarországon — szögezte le a nyilatkozat — a munkásosztály és a vele szövetséges dolgozó parasztság van hatalmon. A munkásosztály, amely bebizonyította képességét a kormányzásra, a nép többsége által elismert vezető és döntő erő.”

A programnyilatkozat foglalkozott a nemzetközi helyzet alakulásával, valamint a párt külpolitikai irányvonalával. Megállapította, hogy a Szovjetunió megerősödvé került ki a háborúból, a kapitalizmus általános válsága tovább mélyült, újabb országok szakadtak ki az imperializmus vilárendszeréből. Rámutatott, hogy két tábor alakult ki a nemzetközi politikában: az imperialistaellenes, demokratikus tábor, élén a Szovjetunióval és az imperialista, demokráciaellenes tábor, élén az az amerikai imperializmussal. Magyarország a demokratikus, békeszerető táborhoz tartozik, ezért a párt külpolitikájának alapja: szövetség a Szovjetunióval, szoros együttműködés a népi demokratikus országokkal, szolidaritás a szabadságukért küzdő népekkel. Emellett — szögezi le a dokumentum — a párt „rendezett és békés gazdasági és politikai kapcsolatok szükségességét vallja minden országgal, ha azok nem avatkoznak belső ügyeinkbe, és nem támogatják demokratikus rendünk ellenségeit”.

A programnyilatkozat utal a nemzetközi helyzet éleződésére, arra, hogy az amerikai imperializmus „a demokrácia védelmének árca alatt a világ demokratikus és haladó mozgalmait igyekszik letörni, háborúra uszít a Szovjetunió, a népi demokráciák ellen”. Ugyanakkor úgy tartja, hogy „a demokratikus és imperialistaellenes tábor erői, ha összefognak és helytállanak, hatalmasabbak, mint az imperialista tábor erői”.

Ez az állásfoglalás fontosnak tartotta a demokratikus erők összefogását, az imperialisták agresszív terveinek megghiúsulását, de nem számolt közvetlen háborús veszéllyel, lényegében összhangban volt a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának 1947. szeptemberi értékelésével. A Tájékoztató Iroda nyilatkozata a nemzetközi helyzetről, az imperialisták agresszív terveiről szólva többek között leszögezte: „Figyelembe kell venni, hogy óriási a különbség az imperialisták ama kívánsága között, hogy új háborút indítsanak és egy ilyen háború megszervezésének a lehetősége között... A béke pártján álló erők annyira jelentősek és hatalmasak, hogy ha ezek az erők a béke védelmében szilárdak és kemények lesznek, ha állhatatosságot és hajthatatlanságot tanúsítanak, akkor az agresszorok tervei teljes kudarcot vallanak.” A Tájékoztató Iroda nyilatkozata ehhez még hozzátette: „Nem szabad elfelejteni, hogy az imerialista ügynökök azért csapnak zajt a háborús veszélyről, hogy a gyenge idegzetűeket és ingatagokat megijesszék és zsarolással engedményeket csikarjanak ki az agresszor javára.”⁸

Az MDP programnyilatkozata a belső hatalmi—politikai viszonyok és a nemzetközi erőviszonyok fentebb ismertetett értékelésére alapozva határozta meg a párt és az ország előtt álló feladatokat, a szocialista építés programját. Ez többek között azt jelentette, hogy a szocialista átalakítás viszonylag lassú, fokozatos végrehajtását tervezte, az állami, szocialista szektor erősítése mellett a magánkezdeményezés, a magángazdaság további hosszan tartó fennmaradásával és fejlődésével, valamint, bár változó formában, a széles szövetségi rendszer fenntartásával számolt.

Ezt fejezte ki a programnyilatkozat, amikor kimondta: „A hatalmi viszonyok döntő megváltozása a dolgozó nép javára tette és teszi továbbra is lehetővé a tőkés termelés ellenőrzését, korlátozását, a tőkés elemek kiszorítását és jelentős mértékben felszámolását a magyar nemzetgazdaságban. Ugyanakkor a nemzetgazdaság fejlődése érdekében továbbra is szükséges a magánkezdeményezés a népi demokrácia érdekeinek megóvása mellett.”

Külön szól a nyilatkozat a városi kispolgárság, a kisipar szerepéről: „A kisárutermelők, kisemberek munkáját — szögezi le — hasznosítani kell az egész nemzetgazdaság érdekében: ezért a népi demokrácia nem érinti termelőeszközeiket, műhelyeiket, üzleteiket.” A parasztságról szólva pedig így fogalmaz: fokozottan kell védeni a dolgozó parasztságot a falu kizsákmányoló elemeivel szemben, „a kizsákmányoló korlátozásával, terjeszkedésük meggátolásával. A népi demokrácia a minden kényszertől mentes, a teljes önkéntességen alapuló mezőgazdasági szövetkezetek támogatásával megakadályozza a szegény- és középparasztság romlását és lesüllyedését, lehetővé teszi a gazdasági és társadalmi felemelkedését.” A nyilatkozat, miként az MKP szövetkezet irányelvei is, az egyéni gazdálkodásról a szövetkezeti gazdálkodásra való átmenetet, lassú folyamatként fogta fel, „mely a parasztság önkéntes elhatározását, további türelmes átnevelését követeli meg”.⁹

Gerő Ernő kongresszusi felszólalásában külön kitért a szocializmus felé való fokozatos, a magánkezdeményezésnek is teret adó fejlődés kérdésére, mint mondomta: a gazdaságpolitika alap gondolatára. E szerint „a magyar nemzetgazdaságban... az állami, mind következetesebben szocialista jellegű szektor mellett jelentékeny szerepet tölt be és még hosszú-hosszú évekig fog betölteni a magángazdaság.” A párt gazdaságpolitikája ekkor még azzal számolt — mint ez Gerő fejtegetéséből kitűnik —, hogy a fejlődés a továbbiakban is viszonylag békés úton megy végbe, olyan körülmények között, amikor a magánkezdeményezés érvényesülése eredményeként „nemcsak a szocialista gazdaság szektora fog erősödni, hanem a nemzetgazdaság bizonyos területein és bizonyos mértékben erősödni fognak egyidejűleg a tőkés gazdasági elemek is”. A szocialista fejlődést úgy látta biztosíthatónak, ha a tőkés gazdasági elemeknél gyorsabban nő és erősödik a szocialista szektor, amire garancia a népi hatalom, továbbá az a tény, hogy az állam „kezében tartja a nemzetgazdaság kulcspozícióit, a parancsnoki csúcsállá-

sait”, valamint, hogy a népi demokratikus rendszer „olyan hatalmas belső tartalékokkal rendelkezik, melyekhez még alig nyúltunk hozzá, de amelyeket mi ki tudunk és ki fogunk aknázni”.¹⁰

Ezzel összefüggésben alakult a párt szövetségi politikája, amelynek — mint Rajk László a kongresszuson kifejtette — fő láncszeme: „az összes demokratikus, népi, nemzeti erők egységes közös frontjának kialakítása az új Magyar Nemzeti Függetlenségi Front egységes tömegszervezetében”, mégpedig úgy, hogy kiküszöböljék a pártversengést; egy frontba tömörítsék a demokratikus pártokat és tömegszervezeteket, a pártok és szervezetek önállóságának megőrzése mellett.¹¹ Bár az elképzelés: a népfront, mint egységes *tömegszervezet* és a benne részt vevő pártok, szervezetek *önállóságának* fenntartása, bizonyos ellentmondást tartalmazott és az új összefogás szervezeti felépítése, funkcionálása vonatkozásában egyfajta bizonytalanságot, zavart tükrözött — alapjában véve összhangban volt a fokozatos átmenetre vonatkozó tervekkel, azoknak politikai keretét kívánta megteremteni.

Ennek a koncepciónak, a szocializmusba való fokozatos, békés átmenetnek a jegyében, „a népi demokrácia politikai és gazdasági megszilárdítása, a dolgozó nép életszínvonalának emelése, a szocializmushoz való fejlődés érdekében” vázolta a programnyilatkozat a célokat, a soron lévő feladatokat.

Politikai téren:

Mindenekelőtt deklaráta, hogy a népi demokrácia „a népszuverenitáson alapuló, demokratikus parlamentarizmusra épül, biztosítja a demokratikus szabadságjogokat az ország minden polgára számára, nemre, fajra, osztálykülönbségre való tekintet nélkül, de nem ad teret a demokrácia ellenségeinek, nem engedi, hogy a szabadságjogokkal népellenes csoportok és politikai irányzatok visszaéljenek”. Célul tűzte ki, hogy a nép egyre szélesebb rétegeit bevonják az állami és gazdasági élet ellenőrzésébe és irányításába, megvalósítsák a közigazgatás reformját, amelynek eredményeként a közigazgatás a központi hatalom irányító szerepe mellett tevékenységében népi jellegét érvényre juttatja. Fontos feladatnak tekintette az igazságszolgáltatás demokratizálását, valamint a népi demokrácia alaptörvényének megalkotását. Síkraszállt az egymással versenyző pártok laza koalíciója helyett az új Függetlenségi Front megteremtéséért, amely „a munkásság, parasztság, értelmiség, dolgozó kisemberek, Magyarország minden haladó, hazafias eleme szoros harci és építő szövetségének egységes tömegszervezete”.

Gazdasági és pénzügyi téren:

A dolgozó nép életszínvonalának állandó és rendszeres emeléséért szállt síkra, „az ország termelőerőinek fejlesztése, a munka termelékenységének fokozása és a mezőgazdasági termelés növelése, a kizsákmányolásból eredő jövedelem további csökkentése és megszüntetése útján”. Hangsúlyozta a tervgazdálkodás megszilárdítását és kiterjesztését, a baráti országokkal való tervgazdasági együttműkö-

dést. Célul tűzte ki öt éves terv kidolgozását, az ország további iparosítását. Leszögezte: „A nehézipar kiépítése mellett elsősorban a minőségi ipari munka-fejlesztése szükséges, tekintettel a magyar műszaki és szakmunkásképzettség jelentős színvonalára.” Tervbe vette a tízéves villamosítási és tízéves öntözési terv kidolgozását. Fontos feladatnak tartotta a munkaerőkölc további megszilárdítását, a munkaverseny kifejlesztését, a szocialista bérezés elvének érvényesítését. A párt — szögezte le a nyilatkozat — teljes támogatást nyújt a szakszervezeteknek a dolgozók gazdasági és szakmai érdekeit védő munkájukban éppúgy, mint a termelés emelésére irányuló erőfeszítésükben. A mezőgazdaság területén „a döntő feladat a paraszti kisbirtokra épülő mezőgazdaság számára lehetővé tenni a technika és a tudomány alkalmazását”. Ezért szorgalmazta a mezőgazdaság gépesítését, a belterjesebb gazdálkodást, a mezőgazdasági termékek fokozott feldolgozását. Állást foglalt a kisbirtokok további elaprózása ellen és sikraszállt a földadásvételénél az állam elővételi jogának biztosításáért. Kimondta továbbá: „A dolgozó parasztság védelmében a város és falu kizsákmányoló rétegeivel szemben gazdasága kifejlesztésénél döntő szerep jut a falu beszerzési, értékesítő, termelő és egyéb szövetkezeteinek.” Pénzügyi téren sikraszállt az állami költségvetés egyensúlyának megóvásáért, a takarékoságért, a pénz értékállandóságának biztosításáért, az adórendszer egyszerűsítéséért. Az áruforgalomban szükségesnek ítélte a magánkereskedelem felhasználását, egyúttal az „élősdí közvetítő kezek” kiküszöbölését, a termelői és fogyasztói ár közötti indokolatlanul nagy rés szűkítését.

Szociálpolitikai téren:

A dolgozók egészségvédelmének és szociális biztonságának fokozása érdekében célul tűzte ki a betegségi, öregségi, rokkantsági és balesetbiztosítás további kiépítését, a társadalombiztosítás fokozatos kiterjesztését a dolgozók minden rétegére. Szorgalmazta továbbá az anya- és csecsemővédő intézmények, a napközitthonhálózat fejlesztését, a népbetegségek leküzdését, a lakásviszonyok gyökeres megjavítását, a nyomornegyedek megszüntetését. Kimondta, hogy a párt „a munkanélküliség teljes felszámolásáért küzd a termelőerők fejlesztése, a tervgazdálkodás, a kapitalista elemek kiszorítása útján”.

A köznevelés, művelődés és közterkölc terén:

Hangsúlyozta, hogy „az általános műveltség, a szaktudás, a haladó nemzeti és emberi kultúra kincseit hozzáférhetővé kell tenni a dolgozó nép legszélesebb rétegei számára, megszüntetve a vagyonos osztályok műveltségi monopóliumát” Sikraszállt a demokratikus szellemű nevelésért, a reakciós közszellem és előítéletek maradványainak leküzdéséért, az általános iskola rendszerének megszilárdításáért, a népi kollégiumok támogatásáért, a dolgozók iskoláinak kiépítéséért, az egyházi iskolák államosításáért, a tanügyi igazgatás korszerű reformjáért, a pedagógusok demokratikus és szakmai továbbképzéséért és anyagi, erkölcsi megbecsülésük fokozásáért. Kimondta, hogy a párt a teljes vallásszabadság híve, tiszteletben

tartja a vallásos érzést, ugyanakkor felhívta az egyházakat a „bukott nagybirtokos és nagytőkés renddel való szakításra, a népi demokrácia vívmányainak elismerésére, a demokratikus állammal való békés együttműködésre”. Hangsúlyozta, hogy a tudományos kutatást és művészi alkotást fel kell szabadítani a tőkétől való függőség alól és a nép szolgálatába kell állítani. A természettudományos kutatást az ország termelőerőinek fejlesztésével, a természeti kincsek feltárásának feladataival kell összekapcsolni. Kinyilvánította, hogy a párt magas színvonalú, a valóság, a nép életét ábrázoló, a népi eszmék győzelmét hirdető optimista művészetet kíván. Kimondta, hogy az országban élő nemzetiségek számára „a párt teljes állampolgári egyenjogúság biztosítása mellett, a haladó nemzeti kultúránk szabad fejlesztéséért... a szomszéd országokban élő anya-nemzeteikkel való kultúracsere és érintkezés szabadságáért száll síkra”. Leszögezte „A párt új demokratikus közérkölc és közszellem kialakítását szorgalmazza; a közösség, a nép, a haza önzetlen szolgálatának, a munka szeretetének és megbecsülésének, a nemzeti függetlenség, a nép érdekében való önfeláldozásnak és bátorságnak szellemében.”

A honvédelem területén:

„A Magyar Dolgozók Pártja — szól a nyilatkozat — a magyar állam területi épségének megvédésére, nemzeti függetlenségünk biztosítására minden esetleges imperialista támadással szemben, a demokratikus országokkal kötött barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződéseinkben vállalt kötelezettségek teljesítésére erős, demokratikus néphadsereg kiépítését és korszerű felszerelését szorgalmazza.” Állást foglalt amellett, hogy a honvédség kiépítésével igénybe kell venni a régi hadsereg tisztikarából a szakképzett, a hazához hű, demokratikus elemeket, ugyanakkor a hadsereg kádereit elsősorban új, demokratikus népi erőkből kell meríteni, s gyökeresen ki kell irtani a régi hadsereg népellenes szellemét, a honvédséget a demokrácia iskolájává kell fejleszteni.

Külpolitikai téren:

A nyilatkozat leszögezte, a párt célja: „a békének, a népi demokrácia vívmányainak, a magyar nemzeti függetlenségnek védelme és biztosítása”. Ennek érdekében a Szovjetunió és a népi demokratikus országokkal való szövetség mellett szállt síkra.

A programnyilatkozatban meghirdetett célokat és feladatokat értékelve megállapítható, hogy a dokumentum főként a szocialista építés soron lévő teendőire helyezte a hangsúlyt, az aktuális feladatokat állította előtérbe, anélkül, hogy szem elöl tévesztette volna a szocialista építés távlati céljait. Tartalmazta a szocialista iparosítás célkitűzését, szólt a szövetkezetek jelentőségéről is, de nem tűzte ki közvetlen feladatként a mezőgazdaság szocialista átszervezését, nem határozta meg az iparosítás ütemét sem. Ezt későbbi feladatnak tekintette. Mentés volt a szektás szűkkeblűségtől és türelmetlenségtől. A dokumentum összességében reálisan értékelte az ország külső és belső helyzetét, messzemenően számolt az ország

adottságaival, a szocializmusba való átmenet békés, fokozatos útjának lehetőségével. Más szóval: a párt vezetősége, a nyilatkozat tanúsága szerint, változatlanul figyelembe vette a felszabadulás utáni forradalom sajátosságait, a népi demokratikus fejlődésből fakadó követelményeket, vagyis a forradalmi elmélet alkotó alkalmazásának útján haladt a szocialista feladatok 1948 derekán történt meghatározása során is. Ezért joggal állapította meg Révai József kongresszusi felszólalásában: „A marxizmus-leninizmus a nemzetközi munkásmozgalom harci tapasztalatainak az általánosítása, tehát a magyar munkásmozgalom tapasztalatainak is. A mi feladatunk az, hogy a marxizmus—leninizmust önállóan alkalmazzuk a magyar viszonyokra. Programnyilatkozatunk igyekszik eleget tenni ennek a követelménynek.”¹²

A szocialista építés feladatainak összefoglalása a két munkáspárt egyesülési kongresszusán szerves folytatása volt annak a politikának, amelyet a Magyar Kommunista Párt a faszizmus elleni harcban, majd az ország felszabadítása után folytatott: a népfrontpolitika alkalmazása volt ez a szocialista építés új viszonyai között.

E politika alapelveit több vonatkozásban már az MKP III. kongresszusa 1946 őszén lefektette. Már akkor tért nyert a felismerés hogy a népfrontpolitika nemcsak a faszizmus elleni harc politikája, hanem sikerrel alkalmazható a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában is, s ez együttjár az átmenet új formájának kialakulásával. Lényegében ennek adott hangot 1946-ban Rákosi Mátyás is kongresszusi referátumában. Többek között kijelentette: „...a szocializmushoz nemcsak egy út vezet, de csak olyan út vezet, melyet minden ország sajátos viszonyainak figyelembe vételével építünk... ez a szocializmus, bár magáévá teszi a nemzetközi tapasztalatok egész tárházát, csak a magyar történelmi fejlődés, a magyar gazdasági, politikai és társadalmi erők eredményei alapján jöhet létre. Mint ilyen, magyar földön termelt, magyar viszonyokhoz szabott szocializmus lesz.”¹³

Az új út, a népi demokrácia útja alatt mindenekelőtt azt értették, hogy a második világháborút követő új viszonyok között polgárháború nélkül, békés úton lehet haladni a szocializmushoz. Ezt az MKP III. kongresszusának határozata is tartalmazta. „Csak a népi demokrácia teszi lehetővé — olvasható a határozatban —, hogy országunk a társadalmi fejlődés útján, polgárháború nélkül haladjon a szocializmushoz”

A népi demokrácia alatt azonban nemcsak a forradalmi átalakulás békés útját értették, hanem azt is, hogy a munkásosztály a dolgozó parasztsággal, a kispolgársággal, az értelmiséggel, tehát „az egész dolgozó nemzettel” együtt, széles szövetségi frontban haladhat előre, és az előrehaladás viszonylag lassú, fokozatos lesz. „A demokrácia többek között arra is való — fejtegette az MKP III. kongresszusán felszólalásában Révai —, hogy azokat a társadalmi rétegeket, amelyek a munkásosztály szövetségesei a demokráciában, lassan türelmes munkával meg-

győzzük arról, hogy a szocializmus az ő érdekük is *Ez a haladás, a szocializmus felé kétségkívül lassúbb, mint az a haladás, amelynek útján jártunk 1919-ben, de mi, elvtársak, szívesen megyünk az értelmiség, a parasztság, a kisemberek, tehát az egész dolgozó nemzet kedvéért lassabban, de fájdalommentesebben a szocializmus-hoz, mint gyorsabban, de véres polgárháború árán.*"¹⁴

Az egyesülési kongresszuson Gerő Ernővel összhangban (aki elsősorban gazdasági oldalról közelítette meg a kérdést) ugyanazt a gondolatot fejtette ki és részben fejlesztette tovább Révai. Úgy tartotta, hogy a programnyilatkozat legfontosabb elvi megállapítása a magyar fejlődésről az, hogy „a magyar népi demokrácia sajátos, viszonylag békés átmenet a szocializmusba”. Ez azt jelenti — mondotta Révai az oroszországi fejlődés menetét némileg leegyszerűsítve —, hogy „nálunk a munkásosztály hatalomra jutott — nem egyedül, mint 1917-ben Oroszországban —, hanem a dolgozó parasztsággal, sőt egyéb polgári rétegekkel is együtt és hatalmi pozícióit állandóan szélesítve, támaszkodva ezekre a pozíciókra, lépésről—lépésre korlátozni tudta, ki tudta szorítani a kizsákmányoló osztályokat a gazdasági és politikai hatalomból, sőt jelentős mértékben fel is tudta számolni a tőkésosztály hatalmi pozícióit.” Majd rámutatott, hogy „*az a sajátos, viszonylag békés út a szocializmushoz, melyet úgy hívunk, hogy népi demokrácia, egész Kelet-Európában csak a Szovjetunió révén vált egyáltalán járhatóvá*”. A Szovjetunió léte és segítsége — mutatott rá — teszi lehetővé a jövőben is a szocializmushoz vezető új utat: „Az új demokráciák támaszkodhatnak a harminc esztendő nagy szocialista hatalomra, nincsenek elszigetelve úgy, mint ahogy a Szovjetunió el volt három évtizeden át szigetelve, ez könnyíti meg a fejlődésüket és teszi járhatóvá az 1917-es szocialista forradalom útjától sokban eltérő útjukat.”¹⁵

Az a koncepció, amelynek alapján a programnyilatkozat készült, ha nem is volt még sokoldalúan kidolgozva, elméletileg kellően megalapozva, olyan koncepció volt, amely helyes irányba mutatott, s alkalmas volt a szocialista építés eredményes kibontakoztatáshoz Magyarországon. A programnyilatkozatban lefektetett elvek és célok megvalósítása során születtek is nagy eredmények a gazdasági és kulturális építőmunka terén, de a párt irányvonala rövidesen törést szenvedett, súlyos hibák és torzulások mutatkoztak a párt tevékenységében. A párt egyre kevésbé számolt a népi demokratikus átalakulás szabta követelményekkel és lehetőséggel, az ország sajátos viszonyaival. E folyamat háttérében a nemzetközi kommunista- és munkásmozgalomban, illetve a nemzetközi helyzetben bekövetkezett negatív változások és jelenségek álltak, de a szaporodó hibák és torzulások e változásokból szükségszerűen nem következtek.

Nem sokkal a két munkáspárt egyesülési kongresszusa után, 1948 június végén tették közzé a Tájékoztató Iroda határozatát Jugoszlávia Kommunista Pártja helyzetéről.¹⁶ Ezt rövidesen követte a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottságának határozata a párt vezetőségében mutatkozó jobboldali és nacionalista elhaj-

lásról.¹⁷ Mindkét állásfoglalás — bár bizonyos fokig eltérő indítékok alapján — felveti, hogy nagy hiba, ha szem elől tévesztik azt a tételt, miszerint a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet során az osztályharc szükségszerűen éleződik. Mindkét határozat kiemeli a falun végbemenő társadalmi polarizálódást, amelynek fel nem ismerése a tőkés elemek megerősödéséhez vezet. Ezek az állásfoglalások — egyebek mellett — lényegében a szocializmus felé való fejlődés ütemének gyorsításáért, a nemzeti sajátosságok eltűlése, pontosabban: gondos számbavétele, a fokozatos, békés fejlődés koncepciója ellen hatottak.

Egyidejűleg tovább növekedett a nyugati imperialista körök agresszivitása. Ezt mutatta az Amerikai Egyesült Államok vezetete agresszív tömörülés, a NATO létrejötte 1949 áprilisában, valamint az a tény, hogy az év őszén Németország kettészakításával létrehozták a Német Szövetségi Köztársaságot azzal a céllal, hogy bekapcsolják a nyugati agresszív tervek végrehajtásába.

Ezek a fejlemények Magyarországon az MDP programnyilatkozatában lefektetett irányvonal és alapelvek felülvizsgálatára, a gazdasági építés meggyorsítására, a honvédelem mielőbbi kiépítésére ösztönöztek. A nemzetközi kommunista mozgalomban 1949-től tért nyert az az értékelés, hogy az agresszív erők nemcsak újabb háborút készítenek elő, hanem a háború kirobbanása reális és közeli veszéllyé vált.

Ebben a helyzetben ismételten előtérbe kerültek azok a nézetek, amelyek a népi demokratikus fejlődést, a népfrontpolitikát csak taktikának, a következetes proletár osztályharctól való eltérésnek, valamiféle szükséges, de időleges kitérőnek tartották. Úgy vélték — elsősorban Rákosi Mátyás és Gerő Ernő —, hogy a helyzet változása lehetővé és szükségessé is teszi a népfrontpolitika felváltását a fasizmus szülte kényszerű kompromisszumoktól mentes proletárpolitikával. Ez — mivel a proletárdiktatúrát dogmatikusan fogták fel, a szovjetekkel, az egypártrendszerrel, vagyis elsőnek megvalósult formájával azonosították — azt is magával hozta, hogy elvetették a szocialista fejlődés népi demokratikus útját, tagadták az új forma létjogosultságát. Úgy tartották, hogy a proletárdiktatúra következetes érvényesítése megköveteli a Szovjetunióban kialakult hatalmi-politikai struktúra kiépítését, a Szovjetunióban korábban követett gyakorlat megismétlését, az iparosítás, a gazdasági fejlődés szovjetunióbeli ütemének túlszárnyalását is. Míg a Szovjetunió létét és segítségét korábban a szocialista építés fokozatos, békés építése feltételeként értékelték, most ez érvként szolgált a gyors, túlzott ütemű fejlődés erőltetéséhez, a korábbi szövetségi politika felszámolásához. A politikai, a gazdasági, a társadalmi élet minden területét egyre inkább a szektás türelmetlenség, a gyors sikerekre való törekvés szelleme hatotta át.

Ez a politika, amely 1948 végétől, nem egyszer éles viták közepette vált irányadóvá a pártban, azzal járt, hogy a párt vezetését egyre jobban kisajátító Rákosi-Gerő csoport mind távolabb került a proletárdiktatúra lenini elméletétől, mind inkább letért a marxizmus-leninizmus alapjáról is. Nemcsak azért, mert egy más

korban, más viszonyok között, eltérő adottságokkal rendelkező ország útjának megisméltése eleve idegen a tudományos szocializmus szellemétől, a marxizmus-leninizmustól, hanem azért is, mert a lenini örökségnek csak bizonyos vonatkozásait emelték ki, számos fontos vonatkozása elsikkadt. Ugyanakkor Sztálin egyes olyan megállapításait is klasszikus tételként, vezérelvként fogták fel, amelyek keletkezésük időpontjában, az akkori viszonyok között is hibásak voltak és súlyos torzulások forrásául szolgáltak. Így rövidesen nemcsak a magyarországi szocialista építés mutatott torz képet, hanem a hazai fejlődés súlyos hibái, fogyatékoságai alkalmasak voltak az egyébként történelmi jelentőségű, általános érvényű, tényleges szovjet tapasztalatok diszkreditálására is, itthon és külföldön egyaránt.

Fontos hangsúlyozni: nem az volt a baj, hogy a párt vezetősége a viszonyok-változásával számolva továbbfejlesztette, konkretizálta a programnyilatkozat célkitűzéseit, hogy a korábbiaktól eltérően gyorsabb fejlődési ütemmel számolt, hisz erre bizonyos mértékig lehetőség és szükség is volt, hanem, hogy eltért az abban lefektetett helyes alapelvektől is, hogy egyre inkább a vágyakból, s nem a reális feltételekből indult ki.

*

A Magyar Dolgozók Pártjának soron következő, második kongresszusa, amely 1951 február végén, március elején ülésezett, alkalmat kínált a párt két és fél éves tevékenységének átfogó értékelésére, s ezzel együtt a hibák korrigálására. Ám ez nem következett be, sőt a már korábban mutatkozó hibák elmélyültek, a szektás irányvonal a kongresszuson megerősítést nyert. Ebben, sajátos módon, egyéb tényezők mellett közrejátszottak a szocialista építés nagy eredményei, valamint a nemzetközi helyzet fejleményei.

1949 végére, két év és öt hónap alatt teljesítették, sőt túlszárnyalták a három-éves tervet. A terv azzal számolt, hogy a három év alatt az iparban befejezik a háborús károk helyreállítását, és a termelés 1949-ben mintegy 10%-kal meg is haladja az 1938-as szintet. A valóságban 1949-ben az egész ipar termelése 28%-kal múlta felül az 1938 évit; a gyár- és bányaipar termelése pedig 37%-kal volt több, mint a háború előtt. A mezőgazdaság termelése megközelítette az 1938 előtti évek átlagát. A terv végrehajtása során megszűnt a munkanélküliség, emelkedett a dolgozók életszínvonala. A munkások átlagos reálbére meghaladta a háború előtti szintet.

1950. január 1-jével megkezdődött az első öt éves terv megvalósítása. Az első év az ipari termelés terén kiemelkedő, a vártnál is nagyobb eredményeket hozott. A tervezett 21,4% helyett az ipari termelés 27%-kal haladta meg az 1949 évit; az állami ipar termelésének növekedése pedig 37%-ot tett ki. A mezőgazdasági termelés is némileg növekedett. A munkások és alkalmazottak reálbére nagyjából az előző évi szinten maradt. Igen jelentősen, 20,6%-kal nőtt a nemzeti jövedelem és a

termelőkenység emelkedése is azt megközelítő mértékű volt.¹⁸ Az ipari termelés, a nemzeti jövedelem, a termelőkenység nagyarányú növekedése, amely főként az államosítás nyújtotta előnyökkel, a gyáriparban végrehajtott racionalizálással, a még szilárd munkafegyelemmel és munkalendülettel függött össze, nagyarányú további fejlesztési lehetőséget sejtetett.

A fejlődés, főként a nehézipari termelés ütemének növelését látszott indokolni a nemzetközi helyzet alakulása is. 1948—1949-hez képest a nemzetközi helyzet tovább éleződött, a háborús veszély növekedett.

1950-ben már világosan megmutatkozott, hogy az imperialista hatalmak vezető körei a világháború perspektívájában gondolkodnak. Ezt mutatta a vezető tőkés országok katonai költségvetésének gyors növekedése; a háború utáni változások nemzetközi jogi rögzítésének megnehezítése, majd megakadályozása; a szocialista országokkal folytatott kereskedelem korlátozása, gyakorlatilag egyfajta gazdasági blokádnak bevezetése; az imperialista katonai szervezetek és szerződésrendszerek kibővítése. Ez a politika 1950 nyarán már háború kirobbantásához is elvezetett Koreában.

Az amerikai hadvezetés által ösztökélt dél-koreai hadsereg, a két koreai állam határán állandósult konfliktusok egyikét kihasználva 1950 júniusában betört a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság területére. Az imperialisták célja az volt, hogy a dél-koreai hadsereg támadása révén megdöntse a KNDK népi rendszerét és utat nyisson az agresszív körök számára Kína és a Szovjetunió határának megközelítéséhez. Elképzelésük azonban nem vált be, a népi hadsereg alakulatai ellentámadásba mentek át és mélyen benyomultak Dél-Koreába. Truman keresztül vitte, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa agresszióval vádolja meg a népi Koreát, ami lehetőséget adott arra, hogy az USA és 16 más ország ENSZ-lobogóval álcázott intervenció csapatai is harcba bocsátkozzanak. Az Egyesült Államok megszállta Tajvant. Szeptemberben az amerikai erők partraszállásával a hadműveletek kiszélesedtek, az intervenció csapatai Kína határaihoz közeledtek. Ekker, 1950 október végén a Kínai Népköztársaság is beavatkozott a háborúba. Támadásba lendültek a kínai önkéntesek alakulatai és 1951 elejére felszabadították a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság területét. A harcok hevessége csökkent, de a háború nem ért még véget. A harcok során az amerikai hadvezetésben felmerült az atombomba bevetésének gondolata is. Egyidejűleg kieleződött a harc Vietnamban a francia gyarmatosítás ellen.¹⁹ Ebben a helyzetben úgy tűnt, hogy mindez egy újabb világháború közvetlen előjátéka lehet. A szocialista országok halaszthatatlan feladata volt tehát, hogy újabb erőfeszítéseket tegyenek védelmi képességük fokozására, az új világháború elhárítására.

1947—1948 fordulójához, az egyesülési kongresszus előkészítésének időszakához képest tehát a nemzetközi helyzet jelentősen megváltozott, és a nemzetközi kommunista mozgalom helyzetértékelése is más volt. Míg annak idején óvtak a

háborús veszély eltűzésétől, most — miként már 1949-től kezdve — a világháború kirobbanását reális veszélynek tartották. Aligha megalapozott Sztálin 1951. februári nyilatkozatát és más megnyilatkozásokat úgy értékelni, hogy akár a hangsúlyeltolódás erejéig változóban lett volna ez idő tájt a világháború elkerülhetőségére vonatkozó álláspont.²⁰ Sztálin ismeret tétele: „A béke fennmarad és tartós lesz ha a népek kezükbe veszik a béke megőrzésének ügyét és végig kitartanak mellette”²¹ — nem jelentett új momentumot, nem jelentett változást a kommunista mozgalom addigi értékeléséhez képest. A békemozgalom szerepét a háború elhárításában szinte minden korábbi állásfoglalás tartalmazta.²² Másfelől Sztálin 1951. február 17-i nyilatkozata nem tartalmazott olyan kitétel, amely a két rendszer közötti erőviszony megváltoztatására utalt volna, nem volt szó arról, hogy az erőviszonyok módosulása gátat szabhat a világháború kirobbanásának. Leszögezte ugyan, hogy a világháború „legalábbis jelenleg” nem elkerülhetetlen, de kirobbanásának lehetőségét nem zárta ki, sőt megállapította: „A háború elkerülhetlenné válhat, ha a háborús gyűjtogatóknak sikerül hazugságaikkal befogni a néptömegeket, félrevezetni és új világháborúba sodorni őket.”²³

Kétségtelen, hogy az MDP II. kongresszusa az első kongresszustól lényegesen eltérő viszonyok között ülésezett s a politikai irányvonal kialakításánál a világháború közeli kitörésével számolt. Ezt tükrözte Rákosi referátuma és a kongresszus tanácskozása is.

Rákosinak A Központi Vezetőség beszámolója és a párt feladatai címmel megtartott referátuma nagy teret szentelt a nemzetközi helyzet értékelésének. Részletesen foglalkozott a Szovjetunió, a nép demokratikus országok eredményeinek ismertetésével, rámutatott arra, hogy a népek felszabadító harca fellendült, s új korszak nyílt meg az elnyomott gyarmati és félgymati népek történetében. Vázolta a békemozgalom fejlődését, szerepét a háború elhárításáért vívott harcban. A beszámolóban és a határozatnak e kérdésekkel foglalkozó része nagy optimizmust sugallt, a haladás erőibe, a béke fenntartásának lehetőségébe vetett hit hatotta át. A referátum kimondta, hogy a nemzetközi helyzetet „a Szovjetunió vezette béketábor sikerei és növekvő erőfölénye jellemzi”, s a határozat is úgy értékelte a helyzetet, hogy az új világháborúra készülőkkel szemben „hatalmas gátként áll a béke tábora”, az erőviszonyok döntően a béketábor javára változtak meg.²⁴

Az optimizmust, a haladás táborának erejébe vetett hitet csak növelhette az az értékelés, amelyet a referátum a tőkés világ belső helyzetéről, valamint a koreai háborúról adott. Nagy hangsúllyal szólt a kapitalizmus belső ellentmondásainak kiéleződéséről, a termelés visszaeséséről, a fenyegető gazdasági válságról, a tőkés országok közötti ellentétek fokozódásáról, a munkanélküliség növekedéséről, a kapitalista országokban mutatkozó fasizálódásról.²⁵ A koreai nép és a kínai önkéntesek kétségtelen sikereit az agresszorok visszaszorításában pedig úgy értékelte, hogy az fordulópont az erőviszonyok alakulásában.²⁶ Összességében meg-

állapítható, hogy a referátum és a határozat lebecsülte a kapitalizmus tartalékait-gazdasági növekedésének lehetőségeit, az imperialista hatalmak katonai erejét is-

Ám a valóságban az MDP vezetői nagyon is számoltak az imperialista erők agresszivitásával, erejével, s egy új világháború kirobbantásának lehetőségével. Úgy tartották, hogy a tőkés nagyhatalmak, mindenekelőtt az amerikai imperialisták nem nyugodnak bele a második világháború után bekövetkezett változásokba, a forradalmi, felszabadító mozgalmak térnyerésébe, s céljukat erőszakkal, háborúval kísérlék megvalósítani. Másfelől úgy vélték, hogy a tőkés országok belső nehézségeiket is csak egy újabb háború kirobbantásával oldhatják fel. Végül az osztályharc elkerülhetetlen szükségszerű éleződésének elméletét a nemzetközi porondon folyó harcra kivetítve azt vallották, hogy az erőviszonyok változása a béke és a haladás erői javára mintegy automatikusan maga után vonja az imperialista körök agresszivitásának fokozódását. Ily módon a helyzet optimista értékelése: egyfelől a szocializmus erőinek, sikereinek, a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésének túlbecsülése, másfelől az imperialista rendszer tartalékainak, fejlődési lehetőségeinek lebecsülése nem állt ellentétben a háborús veszély növekedéséről, az új világháború kirobbanásának lehetőségéről vallott felfogással.

A fenti szemléletet tükrözte már a Tájékoztató Iroda 1949 novemberi határozata is. „A béke védelme és harc a háborús gyújtogatók ellen” címmel elfogadott állásfoglalás, miután rámutatott a békéért küzdők táborának, erejének növekedésére, leszögezte: „A demokrácia és a szocializmus erői hatalmas megnövekedésének nem szabad arra vezetnie, hogy a béke igaz harcosai megnyugodjanak. Mélységes, megbocsáthatatlan tévedés volna azt hinni, hogy a háborús veszély csökkent. A történelmi tapasztalat azt tanítja, hogy minél reménytelenebb az imperialista reakció ügye, annál dühödtebb ez a reakció, annál jobban nő a háborús kalandok veszedelme.”²⁷

Hasonlóképpen tárgyalta e kérdést az MDP II. kongresszusán Rákosi is. Többek között rámutatott, hogy a koreai agresszió az USA terveiben csak egy láncszem, hisz világalomra tör. A koreai háború menetéből pedig azt a következtetést vonta le, hogy a koreai hadsereg és a kínai önkéntesek sikeres előrenyomulása, a KNDK területének felszabadítása a háborús előkészületek lázas meggyorsítására készíti az agresszív köröket. A kongresszusi referátum szerint a forradalmi erők sikere és a kapitalizmust fenyegető gazdasági válság egyaránt arra sarkallja az imperialistákat, hogy fokozzák a harmadik világháborúra irányuló előkészületeiket.

Rákosi a hitleri Németország példája alapján ítélte meg a nyugati agresszív körök terveit, mondván, a német fasiszták a gazdasági nehézségeket fegyverkezés és háború kirobbantása útján akarták megoldani. „A fegyverkezés, amit az Egyesült Államok és csatlósai folytatnak — állapította meg referátumában —, hasonló célokat akar szolgálni: a hadiiparban foglalkoztatni a munkanélkülieket, biztosítani a hadianyaggyárosok növekvő profilját, s egyben irányt venni a harmadik világ-

háborúra.” Összegezeként pedig így fogalmazott: „a nemzetközi erőviszonyok mérlege azt mutatja, hogy szakadatlanul nőnek a béke, a haladás, a szocialista építés erői és csökkennek az imperialista háborús gyújtogatók kilátásai. Ez azonban nem jelenti azt, hogy csökken a háborús veszély, hogy nem kell minden erővel tovább küzdeni ellene.”²⁸

Az a felfogás, hogy a kapitalizmus csak új világháború kirobbantása révén képes uralmát fenntartani, hogy — mint Farkas a kongresszuson fogalmazott — „a népek sikeres békeharcának ellenére, a háborús veszély nem csökken, hanem tovább nő”²⁹ — kétségtelenül hibás elképzelésen, többek között az osztályharc állandó éleződésének tételén alapult. Az viszont tény, hogy a béke fenntartása harc kérdése volt, a szocialista országok védelmi képességének növelése, a két világrendszer közötti katonai egyensúly megteremtése a háború elhárításának fontos feltétele volt.

Következésképpen a kongresszus helyesen határozta meg a feladatokat, amikor kimondta, hogy fokozni kell a békéért folytatott harcot, támogatni kell a függetlenségükért küzdő népeket, további erőfeszítéseket szükséges tenni a szocialista országok gazdasági, politikai, katonai erejének növelése érdekében. Ám súlyos hiba volt, hogy olyan terveket fogadott el, olyan fejlődési ütemet írt elő, amely irreális volt és olyan áldozatvállalásra, erőfeszítésre kényszerítette a tömegeket, amely meghaladta az ésszerűség és teljesíthetőség határait.

A túlfeszített tervek indokaként a háborús veszély mellett nagy szerepet kapott az ötéves terv első évében elért, a tervezettnél jóval nagyobb gazdasági növekedés. Rákosi a Központi Vezetőség beszámolójában, Gerő a gazdasági feladatokat tárgyaló előterjesztésében egybehangzóan arról szólt, hogy a párt a tervek elkészítésénél alábecsülte az ipar lehetőségeit, a szocialista gazdaság tartalékait, teljesítőképességét. Gerő a tényleges eredmények egyoldalú hangsúlyozásával, a már akkor is jelentkező nehézségeket, aránytalanságokat figyelmen kívül hagyva olyan fejlődési perspektívát, tervet rajzolt fel, amely akkor lehetett vonzó, lelkesítő is, de messze meghaladta a magyar népgazdaság teljesítőképességét.

A kongresszus határozata gazdasági téren a következő fő feladatokat állította a párt elé:

Első helyen az iparosítás meggyorsítását írta elő „oly módon, hogy gyárjaink termelése 1949-hez képest az eredetileg előírányzott 86,4% helyett legalább 200%-kal emelkedjék. Ezen belül a nehézipar termelésének az eredetileg előírányzott 104,3% helyett legalább 280%-kal kell emelkednie. A könnyűipar termelésének 72,9% helyett legalább 145%-kal kell emelkednie.” A beruházások összegét is jelentősen felemelték, az eredetileg előírányzott 50,9 milliárd forint helyett legalább 80 milliárdban állapították meg. Különösen nőtt a nehézipari beruházások összege, ami több mint kétszerese lett a korábban tervezettnak, míg a könnyűipari beruházások mindössze 13—14%-kal nőttek. A nemzeti jövedelem emelkedését az öt év

alatt duplájára tervezték, az életszínvonal pedig 35% helyett legalább 50%-kal kívánták emelni.

Egyidejűleg az eredetileg elfogadott terv és a kongresszusi határozat is a mezőgazdaság nagyarányú fejlődésével számolt; a határozat kimondta, hogy az ötéves terv időszakában „döntő lépést kell tennünk a mezőgazdaság elmaradásának felszámolására. 1954-re mezőgazdaságunk termelésének 1949-hez képest legalább 50%-kal kell nőnie...” Ezt a feladatot — bár a határozat szól az egyénileg dolgozó parasztok támogatásáról, a termelőszövetkezetekbe való belépésénél az önkéntesség elvének „legszigorúbb” betartásáról — a mezőgazdaság szocialista átalakításának mielőbbi, gyors végrehajtása eredményeként kívánták megoldani. Ezt a feladatot maga a határozat is kiemelt helyen tartalmazta. A gazdasági feladatok kijelölése előtt leszögezte: „A kongresszus megállapítja, hogy a párt és az ország előtt álló döntő, stratégiai feladat: a mezőgazdaság szocialista átszervezésével népgazdaságunk kettős jellegének megszüntetése, népgazdaságunk egységes szocialista alapjainak megteremtése.”³⁰ E feladatot már korábban is lényegében az első ötéves terv keretében kívánták megoldani, s e téren a kongresszus változást nem hozott.³¹

Az 1951 februári tervemelés, általában az 1948 utáni gazdaságpolitika hibáit, káros következményeit a szakirodalom már régen és részletesen feltárta.³² Ezért ehelyütt csak arra kívánok rámutatni, azt kívánom hangsúlyozni, hogy az ország iparosításának meggyorsítása 1949 után szükséges és helyes célkitűzés volt, s az MDP II. kongresszusa sem azzal követett el hibát, hogy az iparosításnak nagy jelentőséget tulajdonított. Az ország iparosítása a gazdasági és társadalmi haladás kulcskérdése volt Magyarországon, e nélkül nem lehetett az elmaradottságot leküzdeni. Az iparosítás azonban az adott viszonyok között nem járhatott együtt a népgazdaság szerkezetének, vagy akár az ipari szerkezetnek az arányos fejlődésével, az infrastruktúra, az életszínvonal gyors növekedésével. Mint Berend T. Iván fogalmazott: az alacsonyabb fejlettségi szintnek megfelelő gazdaságszerkezet arányainak megbontásával, élesen aránytalan fejlesztési politikájával lehetett csupán célba venni a magasabb fejlettségi szintnek megfelelő gazdaságszerkezeti arányok kialakulását.³³

Ez a megállapítás, úgy vélem, magában foglalja azt is, hogy nem lehetett a mezőgazdasági termelés egyidejű nagyarányú fejlődésével, az életszínvonal hasonlóan nagymértvű emelésével számolni. Mint a szakirodalom ugyancsak feltárta súlyos ellentmondások és feszültségek forrásává vált, hogy az iparosítás üteme túlfeszített, s így megvalósíthatatlan volt, valamint, hogy a nehézipar fejlesztése olyan nagy eszközöket kötött le, amely a gazdasági egyensúly teljes felborulásával fenyegetett. A termelés mennyiségének növelése szinte minden egyéb szempontot háttérbe szorított; nem érvényesülhettek a technikai-technológiai fejlődés, a termelékenység, a minőség, a gazdaságosság követelményei. Mindez összefüggött azzal, hogy

a katonapolitikai megfontolások, mégpedig több vonatkozásban túlzott és hibás katonapolitikai szempontok eluralták a gazdasági tevékenységet, a katonai kiadások erőinket, lehetőségeinket messze meghaladták.³⁴

A gazdaságpolitika súlyos fogyatékoságai nem maradhattak hatás nélkül az életszínvonalra. A reálbérek és reáljövedelmek alakulása önmagában is mutatja a gazdaságpolitika káros következményeit, különösen a II. kongresszuson elfogadott tervszámok irreális voltát. Mint említettük, a felemelt terv 1949-hez képest 1954-re az életszínvonal több mint 50%-os emelkedésével számolt. Ezzel szemben a reálbérek jelentősen és a reáljövedelmek is némileg csökkentek az ötvenes évekel ején: a munkások és alkalmazottak egy keresőre jutó reálbére 1949-hez viszonyítva 1951-ben 87,9%-ra, 1952-ban 78,3 1953-ban 79,7 százalékra esett; a munkás és alkalmazott népesség egy főre jutó átlagos reáljövedelme pedig a jelzett években, 98,4 94,5 99,2 százalék volt. A parasztság reáljövedelme 1951-ben még emelkedett, de 1952-ben az előző évhez viszonyítva 50%-kal csökkent, s alig érte el 1949 évi kétharmadát.³⁵

Az MDP II. kongresszusa határozatainak azonban nemcsak káros gazdasági kihatásai voltak. Az irreális tervek s azok végrehajtásának erőltetése még inkább háttérbe szorította a politikai felvilágosító munkát, tovább csökkentette a tömegszervezetek önállóságát, egyenesen kedvezett az adminisztratív módszerek eluralkodásának, a szocialista törvényesség megsértésének. A vezetést egyre inkább kisajátító Rákosi-csoport drasztikus módon félreállította mindazokat, akik megítélésük szerint akárcsak potenciálisan is veszélyeztethették volna korlátlan hegemoniájukat, az általuk követett politika végrehajtását. Már 1949 őszén koholt vádak alapján halálra ítélték Rajk Lászlót és más kommunistákat, amiben nemcsak a rossz értelemben vett éberség, hanem az a törekvés játszott szerepet, hogy megbélyegezzék a már korábban árulónak nyilvánított jugoszláv vezetőket. 1950-ben kampányt kezdtek a szociáldemokratizmus veszélye ellen s több, az egyesülésben kiemelkedő szerepet játszó volt szociáldemokrata vezetőt letartóztattak, köztük Marosán Györgyöt és Szakasits Árpádot. Bizalmatlanok voltak a kommunista párt régi illegális vezetőivel, harcosaival szemben is. 1951 elején, nem sokkal a kongresszus után koholt vádak alapján letartóztatták Kádár Jánost, Kállai Gyulát és a párt más vezetőit. Ezzel együtt még inkább eltorzult a párt káderpolitikája; a különféle vezető pozíciókba nagy számban kerültek gyakorlatlan, felkészületlen emberek is, olyanok, akik hajlamosak voltak a feszített tervek, hibás instrukciók nemcsak maradéktalan végrehajtására, hanem túlteljesítésére is.³⁶

Az MDP II. kongresszusán hozott döntések, az irreális, kivihetetlen tervek szorosan összefüggtek a párt politikájában 1948 végétől bekövetkezett szektás, dogmatikus fordulattal, jórészt abból következtek. Ugyanakkor a kongresszus határozata, a hibás gazdaságpolitika s az ahhoz való ragaszkodás szükségszerűen vezetett el a

szeptárs fordulat kiteljesedéséhez, a hibák elmélyüléséhez a társadalmi élet valamennyi területén.

A problémák, a tervteljesítés nehézségei már 1951 folyamán, a kongresszust közvetlenül követő időszakában is elég szembetűnően jelentkeztek, és a párt vezető szervei is foglalkoztak e kérdésekkel. A Politikai Bizottság az évi terv első negyedének termelési tapasztalatait értékelve 1951 májusában megállapította, hogy bár az első negyedévben az ipari termelés mennyisége számottevően emelkedett, a kongresszusi verseny után visszaesés következett be, és a termelés az eredmények ellenére sok kívánni valót hagy maga után. A kongresszusi verseny során csak a készáru növekedett, miközben a nem jellemző termékek, a nem kiemelt készáruk, továbbá egyéb termékek, a félkészáruk, az alkatrészek termelésében nagy a lemaradás. Kitűnt az is, hogy nagy az anyagpazarlás, alacsony a termelékenység, rossz a vállalatok közötti együttműködés, a munkaszervezés.³⁷ A Szervező Bizottság az Esztergom-Komárom megyei Pártbizottság munkáját értékelve 1951 júniusában megállapította, hogy számos bányauzem nem teljesíti a tervét, a dolgozók mintegy 30—35%-a 100 százalékon alul termel, jelentős és növekvő tendenciát mutat a munkából kimaradók száma. A megyében a széntermelés 1951 első negyedévi tervét csak 89,7%-ra teljesítették.³⁸ Előrelátható volt, hogy csak nehézségek árán lehetett biztosítani a begyűjtés végrehajtását, mivel több megyében már az 1950—1951 évi tervet sem teljesítették; ezért több megyében, ahol a tervteljesítés csak 80% körül mozgott a megyei tanácselnököket, illetve párttitkárokat a Szervező Bizottság 1951 júniusában fegyelmiiben részesítette.³⁹ 1951 második felében a párt vezető szervei egyre gyakrabban foglalkoztak a begyűjtés agitációs, szervezeti feltételeivel, a munkafegyelem megszilárdításával. Ez a kérdés fontos helyet kapott a Központi Vezetőség novemberi ülésének felerátumában, decemberben pedig a Titkárság külön határozatot is hozott a munkafegyelem megszilárdításáról. A határozat kimondta, hogy azokat, akik „a munkafegyelmet súlyosan megsértik és különösen azokat, akik ismételten megszegik a munkafegyelmet, bíróság elé kell állítani”.⁴⁰ A párt vezető szervei tehát már 1951 folyamán egyre szigorúbb rendszabályok életbe léptetését tartották szükségesnek a tervek teljesítése, a romló állampolgári- és munkafegyelem megszilárdítása érdekében.

A tervbe vett intézkedések, az adminisztratív módszerek terjedése azonban nem jártak a várt eredménnyel, sőt 1952 folyamán a gazdasági és politikai helyzet tovább romlott, a tervek teljesítése mind nagyobb nehézségekbe ütközött. A helyzet alakulásában kétségtelenül közrejátszott, hogy ebben az évben kedvezőtlen időjárás és igen alacsony mezőgazdasági termés volt,⁴¹ a nehézségeket azonban ez csak fokozta, a már korábban is jelentkező negatív jelenségeket még inkább felszínre hozta.

Így 1952 folyamán tovább nőtt a hiánycikkek száma, miközben az eladatlan, felesleges termékekből jelentős készletek halmozódtak fel. Mint egy 1953 márciusi

jelentés megállapítja: az iparvállalatok által gyártott termékek egy része nem alkalmas sem az adott fogyasztási, sem az adott termelési szükségletek kielégítésére... Gyakran fordul elő, hogy a vállalatok egyes cikkeket olyan időben gyártanak, illetve szállítanak, amikor arra a megrendelőnek nincs szüksége. A feleslegesen gyártott cikkek termeléséhez gyakran drága anyagokat — import anyagokat is — használnak fel.⁴² Ezzel egyidejűleg romlott az ipari termékek minősége, főleg a fogyasztási cikkek anyagösszetétele, tetszetősége. Az áruhiány fokozódása a fogyasztási cikkek árának jelentős emelkedése ellenére 1952 közepétől nagyarányú felvásárlási hullámot eredményezett, ami az amúgy is rossz ellátást tovább rontotta. Az iparcikkek termelésében mutatkozó fogyatékoságok szorosan összefüggtek a tervezési hibákkal, a közszükségleti cikkek termelésének háttérbe szorulásával, továbbá az alkalmazott irányítás rendszerével is, amely a vállalatokat a tervek globális teljesítésére, a nagy anyagigényességű cikkek gyártására ösztönözte.⁴³ A nehézségeket azonban a párt vezetősége szinte kizárólag a rossz politikai munkával, az ellenséges kártevással magyarázta, miként az augusztus végi felvásárlási hullámot is szinte kizárólag az ellenség aknamunkájának tudta be.⁴⁴

Különösen súlyos helyzet alakult ki a mezőgazdaságban, az élelmiszer ellátásban, igen nyomasztóvá vált a hangulat a parasztság soraiban. A torz gazdaságpolitika a rendkívül rossz termésű gazdasági évben odavezetett, hogy a parasztság valamennyi rétegének terhei sokszorosára növekedtek, helyzetük úgyszólván elviselhetetlenné vált. Ezt mutatja, a reáljövedelmek már fentebb jelzett nagyarányú csökkenése mellett többek között az a tény, hogy 1952-ben a kenyérgabona beszolgáltatás után a parasztcsaládok mintegy kétharmadának nem maradt elég gabonája kenyérre, vetőmagra. A beszolgáltatás nemcsak az egyéni parasztságot sújtotta, hanem a termelészövetkezeteket is; a termelészövetkezeti tagság jövedelme, pontosabban fogyasztása jelentősen elmaradt az egyéni gazdálkodók fogyasztásától, 1952-ben nem érte el az egyéni gazdálkodó parasztok fogyasztásának 75%-át sem.⁴⁵ A dolgozó parasztság helyzetét és hangulatát jól mutatja, hogy mindinkább megingott a földhöz való ragaszkodása; 1952-ben ugrásszerűen megnőtt azoknak a száma, akik földjüket elhagyták, illetve az államnak felajánlották. Míg 1950-ben 13 700-an, 1951-ben 16 200-an ajánlották felföldjüket, addig ezek száma 1952-ben 34 000-re emelkedett.⁴⁶ Az ún. tartalék szántóterület egy év alatt közel másfélszeresével növekedett.⁴⁷

Ezzel egyidejűleg megkezdődött a termelészövetkezetek felbomlásának a folyamata is. A Titkárságnak a begyűjtés, valamint az őszi mezőgazdasági munkák kérdéséről 1952 szeptember 3-án a pártbizottságokhoz szétküldött határozata már felhívja e jelenségre és e folyamat meggátolására a figyelmet. „A megyei pártbizottságok — szól a határozat — figyeljenek fel az egyes termelészövetkezetekben mutatkozó bomlási jelenségekre és olyan esetekre, amikor egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok *tömegesen akarnak* földjüket elhagyva állami gazdaságokba vagy egyéb

üzemekben elhelyezkedni. A megyei pártbizottságok ilyen esetekben fokozott felvilágosító munkával, az ellenséges elemek leleplezésével mindenütt lépjenek fel, ne tűrjék, hogy ezek a jelenségek a megye területén szélesedjenek és nagyobb arányokat öltsenek.”⁴⁸ Ám sem a földfelajánlás növekedése, sem a szövetkezetek bomlási folyamata már nem volt megállítható. Egyes források szerint 1953 júniusát megelőző háromnegyed évben mintegy 30 ezren távoztak el a termelőszövetkezetből, más források szerint 1953 tavaszán 350—400 felbomlóban lévő szövetkezet volt, ill. 45 már ekkorra meg is szűnt.⁴⁹

1952—1953 fordulóján nemcsak a reálbérek, a reáljövedelmek csökkentek, hanem a lakossággal szembeni hatósági eljárások, büntetések száma nőtt, az életviszonyok is jelentősen romlottak. Ez fejeződött ki többek között abban is, hogy az előirányzott lakásépítési tervet még 50%-ra sem tudták teljesíteni.⁵⁰

A helyzet ilyen alakulása egyre nagyobb mértékben kiváltotta a dolgozó tömegek, a munkások, parasztok, értelmiségiek elégedetlenségét. A teljesíthetetlen tervek, a nehézségek és visszasságok, a törvénysértések, a lakossággal szembeni önkényeskedések szaporodása láttán a párttagságban, a párt aktívájában is kétségek kezdtek támadni, hogy helyesek-e az intézkedések, jó-e a követett politika. A kétségek, a kritikai észrevételek azonban csak ritkán kaptak hangot, kezdetben csak szórványosan jelentkeztek. Ebben természetesen nagy szerepe volt a személyi kultusznak, a bírálat elfojtásának, de a korabeli viszonyokat, azt, hogy a vezetés viszonylag hosszú ideig nem ütközött jelentős ellenállásba a hibás politika megvalósítása során, nem lehet csupán a vezetési stílusra, a kritika megtorlásától való félelemre visszavezetni. Szerepet játszottak ebben, különösen még 1950—1951-ben a történelmi körülmények, a történelmi előzmények és más okok is.

A nemzetközi és a belső helyzet: a háborús veszély, az ország elmaradottságának leküzdése meghatározott erőfeszítésekre sarkallta a pártot és a társadalmat. A fokozott éberségre való felszólítás, a fokozott áldozatvállalás követelése a tömegekben visszhangra talált, egy ideig nagy teljesítményre ösztönzött, mozgósítólag hatott.

A szocialista építés kezdetén jelentős eredmények születtek, s akkor azok értékét nem vonták kétségbe. Ezekben az években számos új, szocialista város építését kezdték meg. Ekkor rakták le Dunaújváros, Kazincbarcika, Komló, Oroszlány, Várpalota alapköveit. Nagy lendületet vett a vidék iparosítása. Gyárak, üzemek létesültek addig iparilag elmaradott területeken: Debrecenben, Gyöngyösön, Szolnokon, Jászberényben, Hódmezővásárhelyen, Sarkadon, Nyíregyházán, Zalaegerszegen és számos más településen. Sok mezőváros, község indult el az iparosodás útján. Az ötéves terv időszakában több mint félszáz új ipari nagyüzem létesült és több mint 80 nagyobb arányú üzem bővítésre és újjáalakításra került sor. Kiépült a mezőgazdasági gépállomások hálózata, előrehaladt a falu villamosítása. A nagyarányú fejlődést, változást mutatja, hogy a szocialista szektorban dolgozók aránya

jelentősen emelkedett; míg 1949-re 30%-ot tett ki, addig 1953-ra közel 70%-ra nőtt. Nagy mértékben, mintegy 10%-kal csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatott népesség aránya, nőtt az iparban dolgozóké. Jelentősen fejlődött a társadalombiztosítás, az egészségügyi ellátás. Nagy léptekkel haladt előre a kulturális forradalom. Számottevően nőtt a középiskolák, egyetemek és főiskolák száma, a tanulók és hallgatók létszáma, ugrásszerűen emelkedett a mozik és mozilátogatók száma, a kiadott művek mennyisége.

A nagy erőfeszítésekkel elért eredmények részben elfedték a hibákat, bizonyos értelemben hitelesítették a növekvő gondokat. Azt is figyelembe kell venni, hogy az egyes döntésekből, intézkedésekből fakadó károokra, a törvénysértő eljárások jelentős részére csak később derült fény. A visszasságokat, nehézségeket nagyrészt a nemzetközi helyzetből, az ország elmaradottságának leküzdéséből elkerülhetetlenül következő jelenségnek fogták fel, s bizonyos nehézségek, problémák kétségtelenül össze is függték az adott viszonyokkal. A szocializmus ugyan közelinek tűnt, és utopisztikus elképzelések kapcsolódtak hozzá, de elfogadott nézet volt az is, hogy a társadalom átalakítása, az új társadalom építése átmenetileg áldozatokkal jár.

A tárgyalt időszak eseményeinek megértése szempontjából figyelmet érdemel az is, hogy 1948 után még hosszú ideig sokakban élt a bizalom a korábban helyes, eredményes politikát folytató vezetők iránt. Az ország a második világháború után kétségtelenül az újjáépítés és a társadalmi megújulás időszakát élte. A nép a felszabadulás után a hatalom részesévé, valóban sorsának alkotójává vált. Az agrárproletárok, a szegényparasztok, a munkások tíz- és százazrei kapcsolódtak be a politikai életbe, vettek tevékenyen részt a nemzeti bizottságok és más népi szervek révén az új államiság megteremtésében, a földreform végrehajtásában, a tőkés tulajdonba levő vállalatok ellenőrzésében, majd az üzemek államosításában. Valóban a legszélesebb néptömegek nagyfokú aktivitása, erőfeszítése eredményeként emelkedett ki az ország a háborús pusztulásból, bontakozott ki a kulturális forradalom, alakult át a magyar társadalom arculata, osztályszerkezete.

Az eredményeket, a változást ki kellett harcolni. Az osztályellenség, a reakció a munkások, a szegényparaszti tömegek számára korábbi nyomorúságos helyzetük, valamint a felszabadulás után megvívott gazdasági, politikai küzdelmek tapasztalatai alapján nem szólam, hanem valóság volt. A tőkés fejlődés híveivel, a volt földbirtokosokkal, nagytőkésekkel, a régi horthysta rendszer kiszolgálóival és haszonélvezőivel szemben vívott küzdelem során nőtt meg a harcban élenjáró kommunisták, a velük szövetséges szociáldemokraták és más baloldali erők tekintélye a dolgozó tömegek előtt. A fordulat éve, a két munkáspárt egyesülése után — mint erre már utaltunk — egy ideig a Magyar Dolgozók Pártja is helyesen fejezte ki a tömegek érdekeit, törekvéseit, a párt befolyása 1948—1949-ben még tovább szilárdult.

A párt vezetői az új feladatok megvalósításában a szocialista építés kezdetén is számíthattak és számítottak is a tömegek támogatására, tetteikészségére, ami nagy erőforrást jelentett, az eredmények eléréséhez nélkülözhetetlen volt. Ám a hatalom birtokában a párt vezetését kisajátító csoport nemcsak épített e bizalomra, hanem azzal mindinkább vissza is élt. Saját lehetőségeit és a tömegek áldozatvállalásának, tűrőképességének határát túlbecsülte, a dolgozók napi szükségleteinek kielégítését elhanyagolta. A baj nemcsak az volt, hogy irreális célokat tűztek ki, hanem hogy azokhoz akkor is ragaszkodtak, amikor már egyre több jele volt annak, hogy a tervek kivihetetlenek, s így mindinkább a voluntarizmus útjára tértek. A párt iránti bizalom a hibák, nehézségek halmozódásával nagymértékben csökkent.

1952-ben a gazdasági helyzet, a rossz mezőgazdasági terméssel súlyosbítva egyre válságosabb lett, az elégedetlenség növekedett, a hibás politika szülte belső ellentmondások kieleződtek. A politika felülvizsgálata azonban váratott magára s a szükséges, immár egyre elkerülhetlenebb fordulatot a pártvezetőség a saját erejéből nem is tudta végrehajtani. 1953 tavaszán, Sztálin halála után azonban olyan események következtek be a nemzetközi kommunista mozgalomban, valamint a nemzetközi erőviszonyokban, amelyek e változást nemcsak lehetővé, de elkerülhetlenné is tették. E folyamatok azonban már egy másik értekezés tárgyát képezik.⁵¹

Jegyzetek

¹ Az 1947 tavasztól kezdődő történelmi változásokat, a „fordulat évé”-nek eseményeit részletesen lásd: A magyar forradalmi munkásmozgalom története. III. köt. Szerk. Biz. elnöke: NEMES DEZSŐ. Kossuth Könyvkiadó, 1970. 137—159., valamint A magyar népi demokrácia története 1944—1962. Szerk.: BALOGH SÁNDOR—JAKAB SÁNDOR. Kossuth Könyvkiadó, 1978. 101—129.

² PI Archivum. 274. f. 1/22.

³ Mindkét dokumentumot teljes terjedelmében közli: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai. 1944—1948. Szerk.: RÁKOSI SÁNDOR—SZABÓ BÁLINT. Kossuth Könyvkiadó, 1967. (A továbbiakban: Az MKP és az SZDP határozatai.) 537—547., valamint 564—576.

⁴ PI Archivum. 274. f. 3/119—122., 132., 134., valamint 720. f. VII.—66.

⁵ Az MKP és az SZDP határozatai. 585—586.

⁶ A Magyar Kommunista Párt IV. kongresszusa (1948. június 12.), a Szociáldemokrata Párt XXXVII. kongresszusa (1948. június 12.), a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusa jegyzőkönyve. (1948. június 12—13—14.) Szikra, (É. n.) 356. (A továbbiakban: Az MDP I. kongresszusának jegyzőkönyve.)

⁷ A dokumentumot lásd az egyesülési kongresszusról megjelent — előbb hivatkozott — jegyzőkönyvben (342—355.), valamint közli Az MKP és az SZDP határozatai (587—605.) — A programnyilatkozat tárgyalása során a forrásmegjelöléstől a továbbiakban eltekintek.

⁸ A tartós békéért, a népi demokráciáért. Kilenc kommunista párt lengyelországi értekezletének beszámolója. (1947. szeptember.) Szikra, (É. n.) 9—10.

- ⁹ Az MKP és az SzDP határozatai. 565.
- ¹⁰ Az MDP I. kongresszusának jegyzőkönyve. 207—208.
- ¹¹ Ugyanott. 235., 238—239.
- ¹² Ugyanott. 196.
- ¹³ A népi demokrácia útja. A Magyar Kommunista Párt III. kongresszusának jegyzőkönyve. (É. n.) 89.
- ¹⁴ Ugyanott, 137—138.
- ¹⁵ Az MDP I. kongresszusának jegyzőkönyve. 196—197.
- ¹⁶ Lásd: A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai. Szikra 1950.
- ¹⁷ Lásd: Szabad Nép, 1948. szeptember 12.
- ¹⁸ Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához. 1949—1955. KSH. Bp. 1957. 10., 120.
- ¹⁹ A nemzetközi helyzet és az erőviszonyok alakulására vonatkozóan lásd A nemzetközi munkásmozgalom története. 1945—1974. Szerk.: HARSÁNYI IVÁN—SZÁNTÓ GYÖRGY. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 163. és köv. lapok; KENDE ISTVÁN: Forró béke — hideg háború. A diplomáciai kapcsolatok története. 1945—1956. Kossuth Könyvkiadó, 1970. 189—190.
- ²⁰ Vö. RÁKOSI SÁNDOR: A Magyar Dolgozók Pártjának II. kongresszusa a társadalmi—gazdasági fejlődésről. Párttörténeti Közlemények, 1984. 2. sz. 43.
- ²¹ SZTÁLIN: A békéért. 1946—1951. Szikra, 1952. 93.
- ²² A Tájékoztató Iroda 1947 szeptemberi nyilatkozata is leszögezi, hogy ha a kommunista pártok és a haladó erők helytállnak, „akkor nem valósulhat meg Európa és Ázsia leigázásának semmiféle terve”. Hasonló állásfoglalást találhatunk a Tájékoztató Iroda 1949 novemberi határozatában is: „Az új háború gyújtogatóinak bűnös szándékait csak a népek legnagyobb ébersége, kemény elszántsága — hogy minden erejüket latbavetve, minden eszközzel küzdjenek a békéért — hiúsíthatja meg.” (A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai. Szikra, 1950. 10., 30.)
- ²³ SZTÁLIN: A békéért. 92—93.
- ²⁴ A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának jegyzőkönyve. 1951. február 24—március 2. Szikra 1951. 17., 517.
- ²⁵ Ugyanott, 22—23., 27.
- ²⁶ Ugyanott, 21.
- ²⁷ A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai. 30.
- ²⁸ Az MDP II. kongresszusának jegyzőkönyve. 23., 33.
- ²⁹ Ugyanott, 96.
- ³⁰ Ugyanott, 521.
- ³¹ A kérdésre vonatkozóan részletesen lásd ORBÁN SÁNDOR: Két agrárforradalom Magyarországon. (Demokratikus és szocialista agrárátalakulás 1945—1961.) Akadémiai Kiadó, 1972. 72. és köv. lapok.; RÁKOSI SÁNDOR: Id. mű, Párttörténeti Közlemények, 1984. 2. sz. 54. és köv. lapok.
- ³² Lásd BEREND T. IVÁN: Gazdaságpolitika és az első ötéves terv megindításakor 1948—1950. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964.; Uő.: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945—1975. Kossuth Könyvkiadó, 1979.; ORBÁN SÁNDOR: id. mű.; a szövetségi politika vonatkozásában ZSILÁK ANDRÁS: A magyar társadalom osztályszerkezetének alakulása a szocializmus építésének kezdeti időszakában és a Magyar Dolgozók Pártja szövetségi politikájának főbb vonásai. (1949—1956). A Kommunista Párt szövetségi politikája 1936—1962. Kossuth Könyvkiadó, 1966.
- ³³ BEREND T. IVÁN: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon. 1945—1948. Kossuth Könyvkiadó — Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974. 85.
- ³⁴ Lásd BIRTA ISTVÁN: A szocialista iparosítási politika néhány kérdése az első ötéves terv

időszakában. Párttörténeti Közlemények, 1970. 3. sz. 126—127.; valamint MUCS SÁNDOR—ZÁGONI ERNŐ: A magyar néphadsereg története 1945—1959. Zrínyi Katonai Kiadó, 1979. 283.

³⁵ Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához. 362—363., 394.

³⁶ A káderpolitika eltorzulásában különösen nagy szerepe volt a Politikai Bizottság 1951 májusi határozatának a pártvezetőségek és pártválasztmányok újjáválasztásáról. Az újjáválasztások fő célját a határozat abban jelölte meg, hogy harcos, fegyelmezett és „tisztá multú” kádereket állítsanak a pártszervezetek élére, leküzdjék a liberális, megalkuvó magatartást. Mint a határozat leszögezte: „a legnagyobb gondot kell fordítanunk a vezetőségekbe befurakodott ellenséges elemek eltávolítására, a bizonytalan multúak és karrieristák kikapcsolására. Nincs helye a vezetőségekben és különösen a titkári tisztségekben azoknak az elvtársaknak sem, akik nem folytatnak elég következetes harcot a párt- és kormányhatározatok végrehajtásáért, akik bármilyen vonatkozásban megalkuvó magatartást tanúsítanak.” (PI Archivum. 276. f. 60/230. ö. e.) E határozat alapján az 1951 októberi—novemberi vezetőségválasztások során a régi vezetőségek tagjainak közel felét, 46,4%-át leváltották. Az indokolatlanul nagy fluktuáció, a tapasztalt párttagok háttérbe szorítása a pártszervezetek meggyengülését eredményezte. (Lásd RÁKOSI SÁNDOR: A Magyar Dolgozók Pártja, Legyőzhetetlen erő. A magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődésének 50 éve. Kossuth Könyvkiadó, 1968. 214—215.)

³⁷ PI Archivum. 276. f. 60/213. ö. e.

³⁸ Ugyanott. 276. f. 60/224. ö. e.

³⁹ Ugyanott. 276. f. 60/229. ö. e.

⁴⁰ Ugyanott. 276. f. 60/260. ö. e.

⁴¹ Az egy főre jutó kenyérgabona mennyisége mintegy 25%-kal volt kevesebb az 1952—1953-as gazdasági évben mint az azt megelőző gazdasági évben. 1952-ben azonban nemcsak kenyérgabonából, hanem több, más fontos élelmészeti cikkből is (burgonya, hüvelyesek, cukorrépa stb.) igen gyenge termést takarítottak be. Hasonlóképpen rendkívül alacsony volt a takarmánygabona-termés is. (Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához. 174—175., 183.)

⁴² Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához. 123.

⁴³ Ugyanott 123—125.

⁴⁴ PI Archivum. 276. f. 60/305. ö. e. (A Titkárság határozata az augusztus végi felvásárlási hullámmal kapcsolatban. 1952. szeptember 3.)

⁴⁵ ORBÁN SÁNDOR: id. mű, 126.

⁴⁶ Ugyanott. 106.

⁴⁷ Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához. 131.

⁴⁸ PI Archivum. 276. f. 60/308. ö. e. — E dokumentumból az is kitűnik, hogy a termelőszövetkezetek sem teljesítették a gabonabeadási kötelezettségüket. A Titkárság ezt azzal hozza összefüggésbe, hogy a szövetkezetek nem veszik komolyan a beszolgáltatást, s ezért szorgalmazza, hogy a termelőszövetkezeti elnökök ellen, akik nem teljesítették a beadási kötelezettséget, bűnvádi eljárást indítsanak.

⁴⁹ ORBÁN SÁNDOR: id. mű, 128. — Az 1952-es évben kialakult gazdasági, politikai helyzetre vonatkozóan lásd még A magyar népi demokrácia története. 194. és köv. lapok.

⁵⁰ Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához. 424—425.

⁵¹ A kérdésre vonatkozóan lásd a szerző: Új szakasz az MDP politikájában 1953—1954. c. munkáját (Kossuth Könyvkiadó 1984.)